

Tautosakos darbai 70, 2025, p. 83–105
ISSN 1392-2831 | eISSN 2783-6827
DOI: <https://doi.org/10.51554/TD.25.70.04>

Atstumtosios ir varžovės: vienišos motinos stereotipai medijose ir gyvenimo pasakojimuose

RŪTA LATINYTĖ

Vilniaus universitetas

<https://ror.org/03nadee84>

r.latinyte@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9933-8874>

SANTRAUKA. Straipsnyje nagrinėjama vienišų motinų asmeninė patirtis ir visuomenės nuomonės bei medijų aplinka, tiek atspindinti mamų kasdienybę, tiek daranti jai įtaką. Apie vienišas mamas, kaip pažeidžiamą visuomenės grupę, medijose ir artimoje aplinkoje neretai kalbama stereotipiškai, vadovaujantis išankstinėmis nuostatomis. Tiesa, iki šiol daugumą temų, susijusių su motinyste, tėvyste, šeimos struktūra, paprastai atskirai tiria sociologija, šeimos politika, teisė ir psichologija, tačiau etnologijos ir kultūrinės antropologijos disciplinos galėtų padėti atidžiau pažvelgti į buvimą vieniša mama bei, atlikus detalesnę analizę, parodyti, jog socialiniai, psichologiniai, teisiniai ir komunikaciniai aspektai glaudžiai siejasi tarpusavyje, o kiekvienoje individualioje situacijoje yra patiriami naujai. Atlikdama tyrimą analizavau žiniasklaidos turinį ir rinkau asmeninius vienišų mamų gyvenimo pasakojimus, klausdama apie kasdienę patirtį bei aplinkos poveikį. Gilindamasi iš semiotinės ir fenomenologinės antropologijos perspektyvos, straipsnyje analizuoju devynių interviu ištraukas ir savo pačios patirtį. Analizės tikslas – atskleidžiant, kaip ši patirtis išreiškiama ir ką ji sako apie asmenybę, visuomenę ir kultūrą, geriau suprasti buvimą vieniša mama reiškinių.

RAKTAŽODŽIAI: vieniša mama, motinystė, stereotipai, kasdinių praktikų tyrimas, fenomenologinė antropologija, medijų turinio tyrimas.

Outcasts and Rivals: Stereotypes of Single Mothers in the Media and Life Stories

ABSTRACT. The article examines the personal experiences of single mothers and the surrounding public opinion and media environment, which both reflects and influences the world mothers live in. Single mothers, as a vulnerable group in society, are associated with

Received: 05/09/2025. **Accepted:** 10/12/2025

Copyright © Rūta Latinytė, 2025. Published by the Institute of Lithuanian Literature and Folklore Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

stereotypes and prejudices in the media and in comments from relatives. It is true that until now most topics related to motherhood, fatherhood, and family structure are usually studied separately in the fields of sociology, family policy, law and psychology, but the disciplines of ethnology and cultural anthropology could provide a deeper look into being a single mother and offer a more complex analysis, showing how social, psychological, legal and communication aspects are closely interconnected and experienced in individual situations. For the research, I analyzed media content and collected personal life stories of single mothers in the form of interviews about their daily experiences and how their environment affects them. Here, I analyze excerpts from nine such interviews and my own articulated experience, delving deeper into it from the perspective of semiotic and phenomenological anthropology. The aim of the analysis is to reveal how these experiences are expressed and what personal, social and cultural aspects they may reveal, thus seeking to better understand the phenomenon of being a single mother.

KEYWORDS: single mother, motherhood, stereotypes, research on everyday practices, phenomenological anthropology, media content analysis.

IVADAS

Šis straipsnis parengtas atliekant podoktorantūros stažuotę „Vieniškų motinų medių aplinka ir patirties naratyvai fenomenologinės antropologijos požiūriu“¹. Tyrimas apėmė du etapus: pirmasis buvo Lietuvos didžiuosiuose naujienų portaluose publikuotų tekstų, mininčių vienišas mamas, analizė, atskirai sutelkiant dėmesį į antraštes; antrasis – medžiagos rinkimas atliekant pusiau struktūruotus interviu. Straipsnyje remiamasi devynių vieniškų mamų (30–40 metų), priklausančių vidurinei klasei, dirbančių, turinčių aukštąjį išsilavinimą ir gaunančių vidutinės pajamas, gyvenančių didžiuosiuose miestuose (Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje), pasakojimais. Tyrimo tikslas – suprasti, kaip išsakoma vieniškų motinų patirtis ir kaip asmeniniai, socialiniai bei kultūriniai faktoriai veikia jų šeimų gerovę.

Straipsnyje aprašau vieną iš aspektų, kurį stengiausi apčiuopti ir analizuoti tiek žiniasklaidos publikacijose, tiek moterų pasakojimuose. Norėjau išryškinti stereotipus ir išankstines nuostatas, tuo pat metu ir kuriamas, ir perteikiamas medių. Todėl vienas iš klausimų kalbinamoms moterims buvo susijęs su tuo, ar jos yra patyrusios (ir kaip), atpažinusios tokias stereotipines nuostatas savo gyvenime, kaip tai nutiko ir kaip jos pačios jautėsi, reagavo, kaip viską atsimena.

Metodologiniu požiūriu tiriant naujienų portalų publikacijas taikyta kokybinė turinio analizė, o moterų pasakojimams analizuoti pasitelkiau Algirdo Juliaus Greimo semiotikos, taip pat fenomenologinės antropologijos ir kasdienybės tyrimų instrumentariją. Laikydami fenomenologinio metodo, pirmiausia turime aprašyti, kaip analizuojamas reiškiny pasirodo, t. y. kaip patirtis atkuriama pasakojime, ir ją eksplikuoti būtent pasirodymo šviesoje (Večerskis 2009: 48). Teksto atidųjį skaitymą iš dalies grindžiu greimiškosios semiotikos mokyklos diskurso analizės

1 Projektui finansavimą skyrė Lietuvos mokslo taryba (LMT), sutarties Nr. S-PD-24-102.

teorija (Giroud, Panier 1991). Tyrime susitelkiama į visą patirtį, apimančią ne tik tekstą, bet ir jo radimosi aplinką, įskaitant klausytojus bei skaitytojus. Šį požiūrį, į tyrimų sritį įtraukiantį jautrias kasdienės praktikas, naudoja Michelis de Certeau, Luce Giard, Pierre'as Mayolis (de Certeau 1990; de Certeau, Giard, Mayol 1998: 149–155), fenomenologiniuose tyrimuose – Elizabeth Behnke (2010a, 2010b) ir kiti autoriai, Lietuvoje – Giedrė Šmitienė (2000, 2014, 2017, 2018), Jurga Jonutytė (2011, 2017, 2025; Jonutytė, Šmitienė 2021) ir kiti.

Pirmoje straipsnio dalyje aptariama stereotipo sąvoka, aiškinamasi, kaip stereotipai atpažįstami žiniasklaidos antraštėse. Iš medijų turinio išskirtas stereotipų kategorijas iliustruojau antraščių pavyzdžiais. Didžiausia teksto dalis skirta moterų pasakojimų ištraukoms ir analitiniais atidžiojo skaitymo komentarams. Pabaigoje pateikiamos išvados, rodančios, kaip stipriai medijose ir visuomenėje vyraujantis vienišų mamų portretas prasilenkia su pačių mamų artikuliuojama tapatybe, o stereotipiniai jų gyvenimo vaizdiniai yra patiriami kaip skaudūs įvykiai, iššūkiai ir kliūtys.

STEREOTIPŲ ANATOMIJA

Tyrimo akiratyje atsiduria vieno suaugusiojo šeima, taip vadinama todėl, kad ją išlaiko vienas suaugęs asmuo – dažniausiai mama, rečiau tėtis, bet gali išlaikyti ir pamotės, patėviai, broliai ir (arba) seserys, seneliai ir kiti giminaičiai. Vieno suaugusiojo šeima tampa: 1) išsiskyrę tėvai po iširusios santuokos ar kohabitacijos; 2) nesusituokę ir kartu negyvenę tėvai (bet abu galintys dalyvauti vaiko gyvenime); 3) vienišos mamos nesant nustatytos vaiko tėvystės, kai tėvas nėra įrašytas vaiko gimimo liudijime (nors gali būti žinomas ar numanomas); 4) vienišos mamos, kai vaikas sąmoningai ir planuotai yra pradėtas spermos donorystės ir dirbtinio apvaisinimo būdu; 5) našliai ir našlės; 6) vienas iš senelių su anūkais; 7) vyresnio brolio ar sesers išlaikoma šeima, 8) vieno tėvio (ar pamotės) arba globėjo šeima; 9) tolimesnio giminaičio ar kiti vieno šeimą išlaikančio suaugusiojo variantai. Dar vienas pastaraisiais metais populiariosiose medijose išplitęs, tačiau mokslinėje literatūroje plačiau dar neaprašytas reiškinys yra „ištekėjusi vieniša mama“ (angl. *married single mom*) – moteris, susituokusi ar turinti sugyventinį arba sugyventinę, tačiau besijaučianti gyvenanti vieniša. Dalis pateiktųjų ši jausmą patyrė artėjant skyryboms, jausdamos vienvietę ir vienos rūpinamosi namų ūkiu bei vaikų priežiūra, partneriams lygiavertiškai nepresidant.

Šiame tekste gilinamasi tik į vieną šeimos tipą – aiškinamasi, kokia vienišos mamos šeimos samprata paplitusi viešojoje erdvėje. Vienišų tėčių, senelių ir kitų artimųjų, auginančių vaikus, šeimų patirtis, neabejotinai tokia pat svarbi, lieka būsimiems tyrimams.

Kad žiniasklaidoje paplitusios antraštės ir kontekstai ne tik liudija, bet ir formuoja visuomenės požiūrį į tam tikras žmonių grupes, atskleidė Simonos Aginskaitės ir

Džinos Donauskaitės atliktas žmonių su negalia įvaizdžio žiniasklaidoje tyrimas (2017). Anot autorių, žiniasklaida, rėmindama įvykius, faktus, reiškinius, priskiria jiems reikšmę, pagal kurią struktūruojama pagrindinė skelbiamos žinios idėja. Rėminimas priklauso nuo įvairių dalykų: akcentų, publikacijos formos, net naujienų sklaidos kanalo. Rėminimą kuria ir naudojami vaizdai, tiksliau – subjektyvus jų turinio nusakymas, kategorizavimas. Tyrėjos nustatė, kad, pavyzdžiui, neįgaliesiems daugiau nei 70 proc. atvejų net nesuteikiama balso – už juos kalba kas nors kitas; be to, pozityviausiai aprašomi regėjimo negalią turintys žmonės, neretai dėl sportinių pasiekimų, o labiausiai stigmatizuojami ir negatyviame kontekste vaizduojami žmonės, turintys psichosocialinę negalią. Todėl kalbėdami apie visuomenės požiūrį, prasilenkiantį su tam tikros visuomenės grupės narių patirtimi ir savivoka, matome veikiant stereotipus.

Stereotipą, jo atsiradimą ir poveikį žmogaus gyvenimui vienas pirmųjų išsamiai aprašė psichologijos profesorius Davidas J. Schneideris. Tai visuomenėje ar bendruomenėje paplitęs ir nusistovėjęs supaprastintas įsitikinimas ar nuostata, susijusi su tam tikru žmonių tipu ar grupe. Stereotipai reiškia visiems konkrečios grupės nariams taikomus apibendrinimus, dažnai grįstus ribota arba netikslia informacija, neatsižvelgiant į individualius skirtumus. Jie gali turėti tiek teigiamą, tiek neigiamą konotaciją, tačiau paprastai skatina šališkumą, įtvirtina išankstines nuostatas (Schneider 2004: 16–17).

Stereotipų poveikį fenomenologiniu požiūriu nagrinėjusi Lauren Freeman atskleidė, kad marginalizuotų grupių narių asmeninė patirtis liudija, kaip subjektyviai išgyventa socialinė diskriminacija yra įkūnijama ir daro žalą savasties jausmui. Tai, kas dažniausiai laikoma laikiniais ar kontekstualiais stereotipų padariniais, iš tiesų veikia platesniu mastu ir skaudina labiau, nei manoma, nes žala tampa asmens tapatybės dalimi ir fonu, per kurį asmuo patiria pasaulį (Freeman 2017: 639), o baimė būti sutapatintam su stereotipu trukdo imtis veiklos, sulaukti sėkmės (ten pat: 638).

Pirmoje tyrimo dalyje – medijų turinio analizėje – apžvelgiu, kaip žiniasklaidoje pristatomos vienišos mamos. Remdamasi rinkos tyrimų, duomenų ir konsultacijų įmonės „Kantar“ atliktu interneto auditorijos tyrimu, pasirinkau penkis pagal pasiekiamumą populiariausius naujienų portalus (su viena išimtimi – praleidau ketvirtoje vietoje atsidūrusias „Verslo žinias“, nes tai specializuota interneto svetainė, šeimos ir gyvenimo temoms joje nėra skiriama dėmesio): „15min“, „Delfi“, „Lrytas“, „LRT“ ir „TV3“ [1]. Dar vienu svarbiu turinio atrankos kriterijumi tapo publikacijų pavadinimai. Pensilvanijos valstijos universiteto tyrėjų komanda nustatė, kad žmonės daugiausia dėmesio kreipia į antraštes, netgi dalijasi informacija neperskaitę viso teksto: net 75 proc. turinio, skleidžiamo socialinėse medijose, žmonės neskaitė prieš pasidalydami (Sundar et al. 2025). Todėl, kad ir kaip situacija

pateikiama naujienų portalų tekste, dėmesį labiausiai patraukia ir didžiausią įtaką skaitytojams daro būtent pavadinimas.

Penkiuose naujienų portaluose lietuvių kalba ieškojau tekstų pagal raktažodį „vieniša mama“. Tokio kriterijaus paieškos rezultatai: „15min“ – 642 vnt. tekstų, „Delfi“ – 533 vnt., „Lrytas“ – 52 vnt., „LRT“ – 772 vnt., „TV3“ – 570 vnt. Į tyrimo akiratį pakliuvo turinys, publikuotas 2015–2025 metais. Svarbu atkreipti dėmesį, kad į šiuos tekstus įeina tiek autoriniai žurnalistų straipsniai, tiek pranešimai spaudai, tiek verstinė užsienio žiniasklaidos medžiaga, – visa tai kuria bendrą informacinį foną.

Toliau pateikiu pagal kategorijas suskirstytą turinį ir aptariu, kokius stereotipus pavyko identifikuoti penkių skaitomiausių Lietuvoje naujienų portalų pastarųjų dešimties metų antraštėse, mininčiose vienišas mamas. Išskirtas jų sąrašas nėra baigtinis ir galėtų būti išplėstas padidinus turinio imtį, tačiau pasirinkau apsiriboti naujienų portalais, pasiekiančiais didžiausią skaitytojų auditoriją ir todėl darančiais didžiausią įtaką nuomonei. Dėl dažnai persiklojančių stereotipų galima diskutuoti, tačiau keliu sau tikslą suprasti, su kuo siejama vieniša motinystė. Kiekvieną kategoriją iliustruoju tokių antraščių pavyzdžiais.

Stereotipai, susiję su asmenybe, formuoja nuostatą, esą vienišos motinos turi asmeninių trūkumų, yra neatsakingos, neišsilavinusios, pernelyg vyriškos, emociškai traumuotos ir „sugadintos“ nesusiklosčius santykiams, egoistiškos, neteisingų pasirinkimų aukos, „pačios kaltos“. Nors tam tikrose situacijose mamos šeiminė padėtis gali būti nereikšminga, užuominų apie ją vis tiek pasitaiko arba gali būti pateikiama. Pavyzdžiui, publikacijos apie socialinės rizikos aplinką, sukėlusią pavojų vaiko sveikatai, antraštė „Septynių mėnesių mergytę iš girtaujančios mamos teko atimti apgaulės būdu“ [2] tiesiogiai neaktualizuoja vienišų motinų temos, tačiau tokį kontekstą primeta iliustracijai panaudotos nuotraukos pavadinimas – „Vieniša mama“. Kita antraštė tyčia pabrėžia neigiamą požiūrį į vienišas motinas: „‘Super mamytės’ jos nekenčia: vieniša mama pasmerkta dėl to, kad puikiai atrodo“ [3].

Karjeros stereotipai apima prielaidas, esą vienišos motinos negali sėkmingai suderinti darbo ir šeimos, atsakingai dirbti ir sėkmingai siekti karjeros, nuolat būna pavargusios. Pavyzdžiui, gyvenimo būdo laidos „Kasdienybės herojai“ anonsas klausė: „Visuomenėje – generalinė direktorė, namuose – vieniša mama: kodėl Kristina Meidė paliko verslo pasaulį?“ [4]. Laidoje pristatyta viešnia – buvusi prekybos tinklo „Maxima“ generalinė direktorė ir „Raudonojo kryžiaus“ vadovė, o jos istorija pateikiama kaip išskirtinis pasiekimas, tarsi geri karjeros rezultatai vienišai mamai būtų neįtikėtini ar neįmanomi. Kitoje antraštėje, labai panašioje, pasitelkiama Pelenės pasaka: „Šiuolaikinės Pelenės istorija: vieniša mama tuo metu gyvenusi tik iš pašalpos, šiandien – pavydėtinos karjeros kūrėja“ [5]. Dar kitose antraštėse profesinis kelias gali būti vaizduojamas kaip itin nevykęs – tai

ilustruoja antraštė, pabrėžianti mamos konfliktą su Užimtumo tarnyba ir jos kaip bedarbės statusą: „Vieniša motina po Užimtumo tarnybos skambučio pratrūko: verkiau balsu“ [6].

Ekonominiai stereotipai grįsti prielaidomis apie sudėtingą finansinę mamų padėtį, priklausomybę nuo gaunamų alimentų ir socialinės paramos, skurdą ir finansinį neatsakingumą. Vienoje publikacijoje mama pasakoja negalinti dirbti, nes negaunanti vietos valstybiniame darželyje; antraštė: „Vieniša mama nebežino, ko imtis: būti ‘socialine erke’ labiau apsimoka“ [7]. Kita publikacija, parengta pagal pranešimą spaudai, tarsi siekia išpėti visuomenę apie finansinius sunkius, bet pasitelkia istoriją apie lengvatikę uždirbti norėjusią mamą: „Lengvu darbu susiviliojusi vieniša mama pakliuvo į spąstus: suprato tik prisistačius policijos pareigūnams“ [8].

Stereotipai, susiję su neigiamu poveikiu visuomenei, vienišoms mamoms dažnai priskiria amoralumą, visuomenės normų nepaisymą, naštos permetimą visuomenei – ne tik dėl finansinių priežasčių, bet ir dėl to, kad jos esą primeta kitiems savo sprendimus, griaua tradicines šeimas, gilina socialines problemas. Pavyzdžiui, viena publikacija pavadinta: „Vieniša mama metė darbą ir tapo filmų suaugusiems žvaigždė: atskleidė, kas paskatino ryžtis šiam žingsniui“ [9]. Tik įdėmiau skaitant paaiškėja, kad pasakojama apie amerikietę, kurios vaikai jau suaugę, tad antraštė, bandanti patraukti dėmesį, dar ir klaidina. Kita antraštė tarsi kalba apie nelaimingą atsitikimą, tačiau moteriai joje priskiriamas dviprasmiškas vaidmuo, tarsi džiaugsmas dėl kaimyno namo gaisro: „Vieniša mama su mažyle liko be namų: stovėjo ir žiūrėjo, kaip ugnis ryja ir kaimynų namą“ [10].

Stereotipai, susiję su naujais romantiniais santykiais, suponuoja, kad tokie santykiai bet kuriuo atveju yra komplikuoti, pasmerkti nesėkmei arba moraliskai nepriimtini. Galima įžvelgti net ironiją. Vienas iš tokių pavyzdžių: „Vieniša mama ieško normalaus vyro: Gerda papasakojo apie patirtis pažinčių svetainėse“ [11]. Publikacija, prieinama tik mokamos prenumeratos skaitytojams, turėtų papasakoti, kaip vienišai mamai sekasi „derinti motinystę, darbą ir sveikos 40-metės moters kūniškus poreikius“. Apie kitokį tikslą, artimų santykių ar draugystės paiešką, viešai prieinamoje teksto dalyje net neužsimenama. Dar vienas pavyzdys – antraštė, suformuluota kaip konfliktas tarp moters ir „vyrų“: „Vieniša mama Monika Dirsytė apie šiuolaikinius pasimatymus: pilna susireikšminusių savimylų vyrų“ [12].

Stereotipais, susijusiais su prastais tėvystės įgūdžiais, kvestionuojamas vienišų motinų gebėjimas pilnavertiškai auginti vaikus, primetamas požiūris, esą tokie vaikai pasmerkti nesėkmei, jiems lemta blogai elgtis, kartoti tėvų klaidas; taip pat leidžiama suprasti, kad vieniša mama bus blogas pavyzdys dukroms, o sūnums trūks vyro modelio šeimoje, ir panašiai. Pavyzdžiui, antraštė skelbia: „Vieniša mama dalijasi, kaip vėl sutaria su paaugliu sūnumi: prieš tai vaikiną pagėgo savaitei“ [13]. Ši publikacija nesugalvota naujienų portalų žurnalistų – ją kaip

pranešimą spaudai išplatino Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba, kviesdama šeimas naudotis nemokama multidimensine šeimos terapija. Informacija skirta visoms šeimoms, tad lieka neaišku, kodėl pranešime nutarta kaip pavyzdį pristatyti vienišos mamos auginamo paauglio Igno istoriją ir ją dar pabrėžti pavadinimu. Kito straipsnio antraštėje tarsi sutelkiamas dėmesys į kaimynų skundą, tačiau suplakamos dvi problemos – kaimynų nepasitenkinimas ir vienišos mamos baimė dėl vaikų: „Grasinančio laiško iš kaimynų sulaukusi vieniša mama išsigando: ar dabar iš manęs atims vaikus?“ [14]. Paskutiniame pavyzdyje veikia net keli stereotipai – sunkumai dėl darbo, neturtas ir prielaida, kad mama visus rūpesčius sprendžia dėmesio vaikui sąskaita: „Vieniša mama prašo dar ilgesnių mokslo metų: kodėl reikia rinktis tarp darbo, pašalpos ir vaiko“ [15].

KĄ PASAKOJA MAMOS?

Vien konstatuoti medijose vyraujančius stereotipus nepakanka, todėl atlikdama tyrimą siekiau išsiaiškinti, ar tokios klišės formuoja (ir kaip formuoja) individualią vienišų mamų patirtį – kaip paplitęs požiūris virsta patirtimi. Su pateikėjomis kalbėjomės apie daugelį skirtingų vienišos motinystės aspektų; čia pateiksiu nuasmenintas devynių moterų pasakojimų apie jų pačių patirtą ir pastebėtą stereotipizavimą ištraukas.

Atrinkdama ištraukas sąmoningai neįtraukiau epizodų, kur moterys pasakoja apie konfliktus su buvusiais partneriais, nes jie labiau atspindi jau išsiskyrusių porų santykių dinamiką. Pagrindinį dėmesį skyriau pateikėjų patirčiai, atsirandančiai susidūrus su šeimos, bendruomenės ir visuomenės – giminių, draugų, kaimynų, darbdavių, praeivių, nepažįstamųjų – požiūriu. Pasakojimus sugrupavau pagal šias išskirtas stereotipų grupes.

Stereotipai, susiję su asmenybe: kaltinimas

Per tuos metus išgirdau be galo daug kaltinimų, be galo daug stereotipų ir taip toliau. Nu tiesiog [...]: *ko nors nepadarei, jei jau jis išėjo; nuo gerų moterų vyrai nebėga; visi vyrai neaugina savo vaikų, čia normalu, kad jis taip elgiasi; nekišk man savo vaiko, jeigu tau sunku, kas nors gali paimti augint vaiką; ko čia verki, neverk, – jeigu verki prie vaiko, vadinas, tavo vaikas visai tau nerūpi. [...] Ko tokia susimąsčius? Aš pas tave atvažiavau, o tu visai manimi nesirūpini, nesirūpini mano pramogom. Tavo vaikas, tu ir augink, man tai nieks nepadėjo.* Na, kažkas tokio, negaliu taip greit visko ir išvardyt. [Vyresnės] kartos nuoskaudos sugula į tokius kaltinimus. Iš tiesų kartais net pagalvoju: nejaugi tas gyvenimas jų jaunystės metais, jaunystės laikais buvo toks siaubingas? Jie visi kalba tokius baisius dalykus. Tikėtina, jie irgi girdėjo tuos baisius dalykus. Galbūt vienas kitam kalbėjo tuos

baisius dalykus? Kaip baisiai turėjo [atrodyti] gyvenimas prieš kokius, nežinau, keturiasdešimt penkiasdešimt metų. [...] Buvo [taip kalbėjusių] ir jaunesnių [kartų] atstovų. Ta prasme – kodėl tu skundiesi, kad pavargusi, taigi turi su vaiku patirti kažkokią begalinę palaimos būseną, ir taip toliau; neturi teisės pavargti – tik džiaugtis ir džiaugtis, ir džiaugtis. [...] Nors aš iš esmės tikrai manau, kad [vaikas] – geriausia, kas man yra nutikę.

Kaip dalyvaujanti tyrėja, privalau praskleisti platesnį pasakojimo kontekstą: skaudžius žodžius, kuriuos pateikėja nusakė kaip „jie visi kalba“, ji pirmiausia išgirdo iš savo motinos. Įvardis „jie“ čia liudija motinos nutolinimą, susvetimėjimą, tam tikrą pasakotojos susidūrimą su kolektyvine nuomone. Moteris kalba ne vien apie savo santykį su motina – tai dviejų kartų požiūrio sankirta. Ši patirtis primena, kad socialinės nuostatos veikia net artimiausius santykius – šiuo atveju motinos, priklausančios vyresnei kartai, santykį su dukra, tapusia mama.

Stereotipus ir nuostatas pateikėja vadina kaltinimais – taip atsiranda nusižengimo, kaltumo konotacijų. Išvardyti kaltinimai atsakomybę už numanomo „kito“ (vyro, artimųjų) veiksmus perkelia pateikėjai. Kaltės primetimas dar nebūtinai reiškia, kad ji ir prisiimama, tačiau neabejotinai reiškia kaltę, kurią tenka tverti. Pati pateikėja siekia kritiškai reflektuoti motinos – vyresnės kartos atstovės – žodžius, minimus „baisius dalykus“, aiškina juos motinos turima traumine patirtimi: „Kaip baisiai turėjo [atrodyti] gyvenimas.“ Suvokus, kad mamos žodžiai kyla iš skaudžios patirties, galima juos atskirti nuo kalbančio asmens, įsijausti į mamos patirtį, pasistengti suprasti ir nepriimti žodžių asmeniškai. Šitaip atsiranda galimybė išsivaduoti nuo iš kartos į kartą perduodamos kaltės, svetimumo pojūčio ir skausmo. Nuo vyresnės kartos neatsilieka ir jaunos moterys, hiperidealizuojančios motinystę ir tokiu būdu tarsi užkertančios kelią nusiskundimams, pasidalijimui sunkumais. Be to, pripažindamas kito patiriamą pagalbos stoką tampa įpareigotas prisidėti, o tai nėra patogu.

Kas nutiktų, jei šiuos kaltinimus moteris priimtų ir internalizuotų? Pasak Heidelbergo universiteto profesoriaus Thomaso Fuchso, fenomenologijoje jaučiama kaltė suprantama kaip savęs vertinimo emocija, kylanti sąmoningai suvokus, kad padarei ką nors bloga arba nesugebėjai atlikti pareigos, – tada mąstant apie save, savo santykius su pasauliu bei kitais žmonėmis pasijunta susvetimėjimas. Kitaip nei gėda, susijusi su būsena „aš blogas“, kaltė siejasi su nuostata „poelgis blogas“ ir reiškia spontaniško, nesąmoningo ryšio su pasauliu nutrūkimą, verčiantį žmogų susitelkti į save, ryšį tarp savimonės ir savęs formavimo (Fuchs 2002: 223, 239). Tokį susvetimėjimo efektą T. Fuchsas sieja net su kūno dismorfiniu sutrikimu ar melancholine depresija.

Kaltės perkėlimą liudija ir kitos pateikėjos pasakojimas:

– *Dar būna tokių gandų, stereotipų apie vienišas mamas, gal yra tekę susidurti?*

– Nežinau, gal nelabai atkreipiau [dėmesį] ir dabar neateina man [į galvą istorijų] apie tas vienišas mamas, bet [manoma, kad] pati kalta [jog vieniša]. Aš, kaip patyrusi tą smurtą prieš save, žinau, kas tai yra, kaip buvo. Neatsimenu – prieš kažkokią garsią moterį atseit smurtavo vyras, ten buvo [sakoma]: „pati kalta“. O aš sakau: kaip tu taip gali sakyti, ką tu žinai? Tokiai [komentatorei] sakau: tau nepatinka jinai – graži, tvarkinga, užsidirba ir taip toliau. Sako: bet pati kalta, kad gavo [smurto], pati [kalta], – aš irgi neišverčiau [vyro vietoje]. Moters ją smerkė, moters.

Pašnekovė sugretina skaitytą istoriją apie žinomos moters patirtį ir komentarus jos adresu su savo pačios asmenine patirtimi („patyrusi tą smurtą prieš save“). Pavyzdys, spontaniškai pasitelktas iš medijose aptariamų naujienų, leidžia nuosavą patirtį sugretinti su daug platesne – kolektyvine. Šiame pasakojime kaltė atsiskleidžia per du patiriamą pasaulio matmenis: „kas tai yra“ ir „kaip buvo“. Kolektyvinis kaltinantis subjektas nežino „kaip buvo“, situaciją vertina priešingai. Įdomu, kad nebando paneigti pačių įvykių, – jie tiesiog persakomi, savotiškai paaiškinant „pati kalta“. Tai liudija esant du nesusikalbančius pasaulius ar bent dvi skirtingas pasaulio versijas.

Kitas pasakojimas jau susijęs ne su kalte, bet su asmeninėmis savybėmis:

Dar esu susidūrusi su tuo, kad daugelis mane vadina stipria. Nors aš tokia nesijaučiau. Ir tada klausiu: kas atrodo „stipri“? Oi, sako, aš be vyro nesusidoročiau nei su buities rūpesčiais, nei su remontais, nei su vaikų auginimu, nei su pinigų uždirbimu ir panašiai. Nors aš, kaip prisimenu, visada buvau ta, kuri daugiau pinigų uždirbdavo, lyginant su vyru, tai... Tai kaip ir niekas nepasikeitė.

Apibūdinimas „stipri“ šios pateikėjos akyse veikia kaip antikomplimentas. Semiologiškai požiūriu, čia balansuojama tarp naratyvinių modalumų „galėti“ ir „privalėti“. Tai, ką beasmenis „daugelis“ nurodo kaip galėjimą, kurį ne visi turi, pateikiama kaip tam tikra privilegija, nors pačiai moteriai tai veikia „privalėjimas“, susijęs ne su didesne galia, bet su kasdienybės sąlygomis – ne tik vienišos mamos, bet ir ankstesnės neišsiskyrusios šeimos gyvenime. Modalumas „privalėti“ – ne galios, o veikiau bejėgystės matas, nuo tos bejėgystės nėra kaip išsisukti. Palyginimas su praeitimi liudija savotišką neviltingumą: seniau tokių pačių pastangų niekas neįvertindavo, nevadindavo supergalia. „Galėjimas“ nuo „privalėjimo“ skiriasi dar ir tuo, kad galinčiajam nereikia pagalbos, užuojautos ar paramos – tai tarsi kompetencija, deranti su kylančiais iššūkiais.

S. Aginskaitės ir D. Donauskaitės atliktas žmonių su negalia kaip stigmatizuojamos grupės tyrimas parodė, kad „neįgaliųjų pasiekimai heroizuojami, nes, nepaisant esą baisaus likimo, žmogus sugebėjo kažko pasiekti“ (2017: 81). Heroizavimas

iš tiesų ir vienišų motinų atveju laikytinas diskriminacine nuostata. Esą išskirtinė tokios mamos stiprybė išgyventi kasdienybę – tai to paties radikalizavimo (nuvertinimo ir išaukštinimo) judesys.

Grįžtant prie aptariamo pasakojimo, dar verta atkreipti dėmesį į palyginimą su praeitimi. Pateikėja pabrėžia, kad pati viena rūpinosi dauguma šeimos poreikių ir iki skyrybų – taip medijose apibūdinamas straipsnio pradžioje mano minėtas „ištekėjusios vienišos mamos“ fenomenas, kurį dalis pateikėjų minėjo kaip artėjančių skyrybų nuojautą ar net priežastį. Štai dar vienos pateikėjos pasakojimas:

Atsirado emocinė ramybė ir aiškumas, kurie išsūkią yra mano ir kurie ne. Kas buvo baisiausia po pirmo mėnesio – kai supratau, kad vienintelė vieta, kur labai trūksta buvusio sutuoktinio, yra kad niekas kitas neišneša šiukšlių. Visa kita kaip dariau daugiausia pati (maisto pirkimas, maisto gaminimas, skalbimas, vežiojimas, gyvūnų priežiūra, vaikų mitymas, maudymas ir kt.), taip ir tebedariau pati. Buvo labai baisu dėl finansų. Iki tol daugybę kartų girdėjau, kokia esu išlaidūnė, kaip nemoku planuoti, viską darau ne taip. Kai likau viena, supratau, kiek stipriai realybė prasilenkė su tomis kalbomis.

Šie žodžiai atskleidžia dvi stokos situacijas – lūkesčius ir tikrovę. Matome, kad lūkesčius taip pat veikė tam tikri visuomenės stereotipai: be vyro esą bus sunku (bet jo pritrūko tik dėl to, kad „neišneša šiukšlių“), moteris esą nesugebės susitvarkyti su finansais (bet viskas susiklostė priešingai). Tam tikro gebėjimo neturėjimas („išlaidūnė“) taip pat gali veikti kaip išankstinė nuostata, ilgai kartojamas kaltinimas („viską darau ne taip“).

Galima apibendrinti, kad stereotipai, susiję su asmenybe, steigia išankstines nuostatas ir kalbę, o ją dažnai priskiria vienišai mamai. Internalizuoti visuomenės kaltinimai virsta dvejonėmis, verčia ieškoti pasiteisinimų ir mažina savivertę.

Karjeros stereotipai: darbo santykiai ir statusas

Prieš pateikdama kitos pateikėjos pasakojimą, noriu pasidalinti savo pačios patirtimi, paskatinusia imtis tyrimo. Prieš mažiau nei dešimt metų darbe nugirdau kolegijų pokalbį koridoriuje apie kandidatę į laisvas pareigas: „Atrodo, tikrai gera specialistė, ir patyrusi, ir labai faina. Nu bet vieniša mama ir dar su trimis mažais vaikais. Kaip ji dirbs? Tie vaikai sirgs, ji amžinai bus ant biuletenio, o mums labai reikia intensyviai dirbančios rinkodaristės.“ Prisimenu savo fizinį potyrį, išmušusį šaltą prakaitą: juk ir aš buvau dirbanti vieniša mama, ir mano vaikai dažnai sirgavo, nors visai bandžiau tai slėpti. Tąkart atrodė, kad ne tik nepriėmė naujosios kandidatės, bet ir mane pačią atleido, tarsi ir man tame kabinete nebūtų vietos, jei nemokėčiau gerai maskuotis. Skirtį tarp „buvimo“ ir „atrodymo“ matome ir pateikėjos pasakojime:

Aš netgi, būna, užsimaunu žiedą, imituodama, kad ištekęjusi. Va stereotipas: jeigu be žiedo, [tai] netekėjo. Na, tai [su žiedu] visai kitas požiūris – dėl saugumo tokio viešumoje. Aš užsimaunu žiedą, kad atrodytų, jog ištekęjusi, kad nelįstų, kas nereikia, kad atrodyčiau kažkaip solidžiau. Taip, aš taip darau, realiai. Tokia jau ta mūsų visuomenė, toks sociumas, taip yra. Tikrai taip yra: požiūris į moterį, pavarde, žiedą – jeigu tu *-ytė*, jeigu netekėjusi, tai tu ir profesinėje srityje menkesnė. Tai yra, tai veikia, todėl man tenka daryti tokius dalykus.

Pašnekovės triukas liudija sąmoningą santykį su stereotipais – juos moteris priima kaip neišvengiamas žaidimo taisykles, kuriomis galima manipuliuoti. Tai keičia „aš“ santykį su pasauliu, net ne vienoje situacijoje: romantinėje – „kad nelįstų“, pavojaus – „dėl saugumo“, profesinėje – siekiant objektyvaus įvertinimo, socialinėje – atrodo „solidžiau“. Čia svarbu suprasti, kad žiedas ne tik suteikia kitą socialinį vaidmenį, bet tiesiogiai siejasi su fiziniu saugumu – jis rodo, kad už moters, tikėtina, stovi sutuoktinis, todėl tai gali užkirsti kelią priekabiavimui. Viešas, tikslingai suvaidintas šeimisinis statusas labai aiškiai atsiskiria nuo asmeninio gyvenimo. Pašnekoje atmeta stereotipais primetamą nuvertinimą ir, kritiškai žvelgdama į santuokos simbolių tradiciją, žiedą naudoja siekdama sulaukti visuomenės elgesio, kurio jaučiasi verta. Jai žiedas nėra apsimetinėjimo ženklas. Apie šį aspektą iki tyrimo nebuvau susimąsčiusi, bet antrinu pašnekoje, kad ir pati esu sulaukusi ne vieno nepažįstamųjų komentaro ne dėl žiedo, bet dėl mergautinės pavardės: „Kai ištekęsi ir turėsi vaikų, tada ir diskutuok.“

Tad, lygiai kaip ir ankstesniame poskyryje, matyti, kad su darbo aplinka susiję stereotipai koreguoja ir iškreipia pripažinimo, įvertinimo siekį.

Ekonominiai stereotipai: parama ir orumas

Tai dar su Vaikų išlaikymo fondu, kur blogiau už bet kokį pikčiausia lemiantį tėvą, kur turi [nertis iš kailio], kad gautum tuos sušiktus 120 eurų [vaiko išlaikymo išmoką], kas yra niekas šiais laikais auginant vaiką. Turi įrodinėti Vaikų išlaikymo fondui, kad ieškojai to diedo [...], kad stengeisi išsimušti alimentus, bet nepavyko, susirinkti zilioną popierių, tai daryti periodiškai, ir tik tada tau va taip „oriai“ duos tuos 120 eurų. Suprantu moteris, kurios nusprendžia pasakyti: „Eikit jūs šikt, aš nenoriu šitos paramos“, nes čia nėra parama. Ir ta parama – ji būna, būna, o paskui baigiasi. Pirmoj klasėj baigiasi. Ir tu gali pretenduoti tik į pradinukams [skirtą] nemokamą maitinimą. Ačiū labai! Vėliau gali pretenduoti į paramą, jeigu [pajamos] vienam šeimos nariui žemiau negu skurdo riba – 125 eurai. Kaip reikia gyventi, kad vienam šeimos nariui būtų 125 eurai, įskaitant mokesčius? [...] Tu turi gyventi ant tos ribos, kur jau vaiko teisės turėtų pagrindą atimti vaiką.

Šis pasakojimas brėžia skirtį tarp to, ką vieniša mama laiko „parama“, o ko ne. Tai vertybinė skirtis, susijusi su orumu. Išmoką vaikui išlaikyti, apie kurią kalba pašnekovė, valstybė skiria, jei tėvas nemoka priteistų alimentų ir jų nepavyksta išsireikalauti teisiniu keliu. Valstybė pasakojime įgyja suasmeninto kolektyvinio veikiančiojo vaidmenį ir yra vadinama „jūs“, o santykis su ja apibūdinamas kaip „blogiau už bet kokį pikčiausia lemiantį tėvą“. Noriu atkreipti dėmesį, kad intensyviai nupasakotos pastangos primena neseniai aptartą teminę liniją „pati kalta“.

Žvelgiant iš greiminės semiotikos perspektyvos, sunkiai įgyvendinami reikalavimai primena tarsi neįveikiamas užduotis ir taip parodo jų absurdiškumą. Naratyviniame lygmenyje tai būtų tarsi virtinė kvalifikacinių išbandymų, suteikiančių subjektui galėjimą veikti (atitikti kriterijus) ir galėti pasiekti lemiamąjį išbandymą, po kurio galima susijungti su geidžiamu vertės objektu, – pateikti paraišką paramai gauti. Dar lieka ir šlovinamasis išbandymas, semiotikoje vadinamas sankcija, – tai būtų nuolatinis sąlygų atitikimas, nes paramos vėliau galima ir netekti. Jeigu subjektas nesirenka šios programos ir ima siekti kito vertės objekto – orumo, savivertės, – paramos tenka atsisakyti. Būtina sąlyga, kad subjektas – paramos prašytojas – sulauktų pripažinimo, yra „skurdo riba“, pasak pateikėjos, net nesuderinama su pilnaverte motinyste, kai užtikrinami būtinieji vaiko poreikiai.

Kad paramos teikimas ir priėmimas yra susijęs su galios pasiskirstymu, išsamiai aprašyta Kornelijos Čepytės magistro darbe (2019), kuriame analizuojamas paramos maistu reiškiny. Autorė atskleidžia, kad paramos maistu dalijimas užmezga ryšį tarp nevyriausybės organizacijos darbuotojų ir gavėjų, primenantį dovanojimo santykį. O dovana, pagal klasikinę Marcelio Mausso teoriją, visada įsuka davimo, gavimo ir atsilyginimo procesą. Negrąžinama dovana – tokia tampa gautoji parama – skolininkui užmeta moralinę našta. Analogiškai išeina, kad moteris, prašydama valstybės institucijų kompensuoti tėvo nesumokėtus alimentus, pati tampa „skolinga“ ilgą įrodinėjimo kelią, grįstą nepasitikėjimu.

Čia galima prisiminti labai svarbų paramos sistemų ir jas įgyvendinančių institucijų galios santykį su paramos gavėjais, kurie visų pirma priklauso pažeidžiamai visuomenės grupei, – pats paramos skyrimo ir teikimo modelis gali žmones daryti dar pažeidžiamesnius. Matome, kad stereotipinės nuostatos įsitvirtina net biurokratinėje dokumentų pateikimo tvarkoje – per perteklines procedūras, moteriai kylančią būtinybę įrodinėti, ieškoti dingusio vyro, nors tai turėtų atlikti būtent institucijos.

Stereotipai, susiję su neigiama įtaka visuomenei: socialinės normos

Kitos pateikėjos pasakojimas susijęs su jos socialinio rato pokyčiu. Panašaus turinio epizodų buvo ir kitų pašnekovų pasakojimuose.

Mano [socialinis] ratas sumažėjo dėl to, kaip į vienišas moteris žiūri vedę vyrai arba tos ištekęsios moterys, kurios galbūt nesijaučia saugios dėl savo santykių. Kai jie mato vienišą motiną, moterį, laisvą moterį, pasitikinčią savimi, sėkmingą moterį – galbūt ji jau išsitiesusi, – manau, laiko ją grėsme. Net jei aš, tarkime, esu nusiteikusi neieškoti santykių.

[Žmonės] nenori matyti sėkmingų žmonių, nes sėkmingi žmonės išryškina tavo nesėkmes. Galbūt šeimoje reikalai klostosi ne taip gerai. Tarsi gyvas liudijimas, kad gali likti vienišas, jeigu labiau neprisitaikysi arba [imsi] kelti savo sąlygas. Kalbant apie moteris – ta prasme tos [vienišos] moterys tampa grėsmėmis. O vyrams tai irgi patvirtinimas, [kad jos] tokios vat – nežinau, barakudos. Matyt, nuomonę garsiai reiškiančios, turinčios nuomonę. Moteris su nuomone pas mus yra problema. Man pasisekė, nes mūsų šeimoj ir vyrai, ir moterys turėjo savo nuomonę, ji buvo toleruojama, ir aš taip užaugau. Aš dar aukšta, mano balsas stipresnis, ir kartais jaučiu, kad mano fiziologija pastato mane į tokią padėtį, jog [žmonės galvoja], matyt, jinai tikrai buvo kalė, neapsikentė vargšas vyras.

Pasakojimo teminė linija eina nuo samprotavimų apie socialinį ratą prie fiziologijos. Perspektyva pamažu siaurėja nuo subendrintų „moterų“ iki „vyrų ir moterų mūsų šeimoj“, galiausiai lieka „aš“. Tekste susipina įvairios plotmės: stereotipai, viešojo nuomonė, artimiausia aplinka – tėvai, giminės, šeima, galiausiai tapatybė, kai priešiniasi iš išorės primestoms nuostatoms, bet ir negali visai nuo jų atsiriboti. Net kūno sudėjimo apibūdinimas, paryškintas epitetais, priešinasi jaučiamam spaudimui, nužeminimui, nuvertinimui, ištrynimui iš visuomenės. Moteris tikrąja to žodžio prasme jaučiasi aukšta, turinti stipresnį balsą. Įdomu, kad žmogaus ūgis išties turi socialinę reikšmę: antai žvelgdami iš evoliucinės psichologijos perspektyvos tyrėjai prognozuoja, kad aukštesni asmenys dažniau laikomi lyderiais, jie vertinami kaip dominuojantys, sveiki ir protingi (Blaker et al. 2013: 1). Tačiau pašnekovės žodžiuose išryškėja ne privalumai, o atvirkštinė šių bruožų projekcija – įrodymas, neva moteris esanti „kalė“, todėl „neapsikentė vargšas vyras“.

Moteris tarsi įkūnija kitų išgyvenamą grėsmę ir baimę, tarsi pati tampa kūnišku šios visuomenės baimės pavidalu. Čia skirtis tarp buvimo ir atrodymo veikia ne kaip retorinė strategija, bet kaip reprezentavimo funkcija – „gyvas liudijimas“. Tarsi pats buvimas tampa reikšmės talpykla, antriniu signifikantu, nurodančiu į nepageidaujamą reikšmę.

Norma Cole yra paskelbusi fenomenologinį tyrimą, liudijantį, kad žmogų, kuris labai stengiasi siekti savo tikslų, kiti gali laikyti grėsme. Pasak jos, žmonės, įpratę prie nuolatinio socialinio lyginimo(si), siekiančiuosius geriausių rezultatų gali laikyti keliančiais pavojų. Noras pakenkti asmeniui, laikomam grėsmingu, gali daryti tiesioginę žalą, kelti socialinę įtampą, turėti kitų pasekmių (Cole 2016: 1). Pateikėjos pasakojime atpažįstame jos išgyvenamą atstūmimą, sumenkinimą, kitaip tariant – tikslingą diskriminaciją.

Reaktyviosios psichologijos atstovai atsigręžia į fenomenologiją aiškindami, kad emocijos – tai reakcija į vertės suvokimą arba tariamą vertės suvokimą (Díaz, Tappolet 2025: 3). Rodrigo Diazas ir Christine Tappolet grėsmės pojūtį gretina su baimė ir parodo, kad numanomo pavojaus suvokimą lemia ne pati baimė, o anks-tesnė neemocinė būseną. Čia noriu grįžti prie man pačiai didelį įspūdį palikusių lingvisto Émile'io Benveniste'o minties apie ryšius tarp mainų, vertės ir reikšmės, aptinkamus indoeuropiečių žodynuose:

Vertė yra apibūdinama pagal senovinę reikšmę kaip „mainų vertė“ pačia materialiausia prasme. [...] Ši „vertė“ numano savo reikšmę pagal bet ką, kas yra priklausoma nuo žmogaus kūno, ar tai būtų duktė vedyboms, ar parduodamas belaisvis (1997: 42).

Negana to, „kam nors suteikiama vertė matuojama pagal tai, kiek jis gali suteikti to, dėl ko yra laikomas vertingu“ (Benveniste 2018). Šiuo požiūriu pašnekovės žodžiuose išryškėjantis lyginimas steigia vertės matmenį, o sėkmės ir vertės pripažinimas patvirtina įsisąmonintą vertę. Kitaip tariant, santykis su vieniša mama, šiuo atveju pateikėja, jos aplinkai kelia emocijas, ir jų intensyvumas numato į palyginimą įsiterpiančią didelę vertę (pasitikinti savimi, sėkminga, aukšto ūgio); ją suvokus kyla pavojaus baimė.

Galima konstatuoti, kad kalboje funkcionuoja ir „pagarbiai baimei“ priešinga samprata – „paniekinanti baimė“. Tik nuo ko priklausys, kuriems įspūdį (emociją) keliantiems fenomenams bus suteikta pagarbos, o kuriems – paniekos semas? Pasakojimo ištrauka sufleruoja, kad viskas priklauso nuo to, kas ir su kuo lyginama pagal „mainų vertės“ skalę. Jeigu lyginant užgaunama vertintojo ar vertintojos savi-vertė („nesijaučia saugios dėl savo santykių“, „išryškina tavo nesėkmes“), lyginimo objektui gali būti suteikta neigiama vertė. Pokalbininkė nemini žodžio „pavydas“, tačiau žvelgiant fenomenologiškai, pasak Mirrel Patty, po pavydo emociniu intensyvumu slypi subtilus ardantis procesas, palaipsniui išjudinantis santykių pagrindą (2025: 2).

Šis poskyris liudija, kad visuomenėje paplitę stereotipai, susiję su morale, padalija socialinį ratą, atriboja dalį buvusių draugų, keičia asmeninius santykius ir jų emocinį krūvį – nuo pagarbos iki paniekos ar pavydo.

Stereotipai, susiję su romantiniais santykiais: pažeidžiamumas

Dieve, pabandžiau tinderį. Bendraudavau ir atvirai sakydavau, kad turiu vaiką ir ne visi vyrai man gali būti geri. Tiesiai šviesiai pasakydavau savo nuomonę. O gal dėl to, kad jie vis tiek nusprendžia, jog aš jiems nepatinku, dažnai sakydavo: su vaiku tavęs niekas neims. [...] Kuomet bandžiau ieškoti partnerio... Baisu, kokie tie vyrai, kokių neadekvačių pilna. Ir aš galvodavau, būdavo tokių minčių, pasvarstymų, čia pagal tai: kokia esu

pati – tokius ir pritraukiu. Vat ne – nesąmonė, tikrai ne. Jaučiu, kad visuomenėje esu labai pažeidžiama – moteris su vaiku; daugeliui psichopatų, visokių narcizų, dar kokių nors pakrikusių žmonių galėčiau tapti geru grobiu. Ieško tokių pažeidžiamų, kuriomis galima manipuliuoti, paveikti. Labai labai to saugausi, puikiai tai suvokių. Daug literatūros skaičiau, kaip atpažinti, – man labai svarbu mokėti atpažinti sau netinkamus, pavojingus žmones.

Fragmente išryškėja kelios teminės linijos. Pirmą – dvigubos tapatybės steigimas: „moteris su vaiku“, „turiu vaiką“ (kartojama kelis kartus). Šią tapatybę įvardija pati pateikėja, o klausytoja ją priima. Kita teminė linija – atvirumas („atvirai sakydavau“, „tiesiai šviesiai“, „savo nuomonę“), po jos – atstūmimas („niekas neims“), vėliau – nesaugumas, pasakojime vis intensyvėjantis nuo „man baisu“, „neadekvačių pilna“, „psichopatų“, „narcizų“, „pakrikusių žmonių“ iki savęs kaip potencialaus „grobio“ suvokimo. Sulig pavojaus intensyvėjimu stiprėja ir pažeidžiamumo tema, pereinanti nuo savo silpnumo pripažinimo („labai pažeidžiama“) prie didžiausio atsargumo („labai labai saugausi“). Naratyviniu lygmeniu tai atrodytų kaip dvi priešingos programos: viena – iš subjekto-veikėjo (moters), kita – iš anti-subjekto (pavojingo vyro) perspektyvos. Subjekto-veikėjo vertės objektas – tinkamas vyras („ne visi vyrai man gali būti geri“), susietas su priėmimo, saugumo vertybine sistema. Antisubjekto siekiamas vertės objektas – pažeidžiama moteris, „grobis“, ketinant ją „manipuliuoti, paveikti“. Vadovaudamiesi greimiškąją naratyvo analizę, atpažįstame poleminę struktūrą, kurioje antisubjekto „transformacijų“ perspektyva yra atvirkščia subjekto-veikėjo perspektyvai“ (Giroud, Panier 1991: 127). Kad herojus netaptų antisubjekto siekiamu objektu, būtina sąlyga – kompetencija („veiksmo buvimo“ galimybė), be kurios neįmanoma atliktis – neįmanoma pradėti romantinės draugystės.

Iš fenomenologinės perspektyvos žvelgiant, svarbi veikiančiojo ir veikiamojo „aš“ skirtis. Amerikiečių filosofas fenomenologas Shaunas Gallagheris, tyrinėjantis įkūnytą pažinimą (angl. *embodied cognition*), pažymi, kad asmens veiksnumas (angl. *agency*) reiškia subjektyvią pirmojo asmens patirtį, kai žmogus yra savo veiksmų šaltinis ir valdytojas (Gallagher 2020: 334). Iškeldama šią temą, pateikėja polemizuoja su dviem požiūriais: vienas – „kokia aš esu, tokius ir pritraukiu“, kitas – sąmoningo pasirinkimo kompetencija, kurią ji keliskart pabrėžia („puikiai tai suvokdama“, „daug literatūros skaičiau“, „mokausi atpažinti“). Pateikėja pristato savo veikimo būdą ir stengiasi paneigti net kelis stereotipus: pasmerktumą likti vienišai („niekas neims“), nuostatą, kad dėl blogų partnerių kalta ji pati („pritraukiu“), ir nuostatą, kad disfunkciniai santykiai neišvengiami. Tad pasakojimas atskleidžia, kaip išankstinis visuomenės bei pavienių jos narių vertinimas susipina su pastangomis šiam vertinimui priešintis, kartu imantis atsakomybės apmąstyti naujus santykius.

Kitoje pokalbio ištraukoje nesunkiai atpažįstame stereotipinį požiūrį, kad išsiskyrusi moteris negali sąmoningai ir atsakingai kurti romantinių santykių:

Taip, buvo [komentaras]: o kaip tu dabar gyvensi be vyro. Kai buvo skyrybos, [man sakė,] kad geriau koks nors negu jokio. Nesvarbu, kaip tu jautiesi, pas ką nebūna. [...] Tada esu pajutusi, kad sako: tai dabar turbūt pyksti ant visų vyrų, nes esi vieniša. Tada toksai [požiūris]: tau trūksta vyriško dėmesio, tai su bet kuo, bet kaip, bet kada gali, nes vieniša esi. Tada dar [kitas požiūris]: mes tavęs čia nekviečiam, nes būsim šeimom, o tu viena tokia. Viena kompanija, taip suprantu, [nepakvietė] iš rūpesčio, kad gal bus neįdomu arba kad nepritapsiu.

Pasakojime minimos kelios išankstinės nuostatos, prieštaraujančios viena kitai. Nepritariama skyryboms („geriau koks nors negu jokio“), bet čia pat naujus santykius mėginanti kurti vieniša mama kaltinama amoralumu („su bet kuo, bet kaip, bet kada“). Kitas paradoksas – kai moteriai priskiriamas priešiškusumas vyrams („pyksti ant visų vyrų“), tačiau ji vis dėlto nekviečiama į draugų susitikimus, kur dalyvauja pastarųjų sutuoktiniai ar partneriai. Skirtis tarp „aš“ ir „jie“ atskleidžia nesusikalbėjimą: komunikacija tampa neįmanoma dėl skirtingo požiūrio į tai, kuris santykis aktualesnis aptariamų įvykių kontekste. „Jų“ požiūriu, svarbesnis moters ir vyro santykis, dėl to ir smerkiamos skyrybos, o pasakojančiosios sąmonėje svarbesnis „aš“ santykis su pačia savimi („kaip tu jautiesi“, „savivertės klausimai“), nerūpintis kitiems.

Kitą pasakojimo fragmentą pateikiu be platesnio komentaro – kaip liudijimą, kad aptartos išankstinės nuostatos ir stereotipai patirtyje gali virsti ne tik skaudžiais žodžiais, bet ir seksualinio priekabiavimo atveju:

Mano viena, irgi išsiskyrus, pažįstama dabar sėkmingai sukūrė kitus santykius. Pasakojo, kad netgi toks [buvo atvejis], kai santechnikas paklausė: kaip dabar mokėsim. Aš šitoj vietoj žagtelėjau, sakau: čia rimtai – čia Lietuvoje, vat šitam amžiui? Man neteko [su tuo] susidurti, bet aš tikiu, kad ji nemelavo.

Stereotipai, susiję su prastais motinystės įgūdžiais: „turit problemų“

Toliau pateikiama ilgo pokalbio, trukusio beveik tris valandas, dalis. Pasidalyti istorija pateikėją paskatino skausminga patirtis ikimokyklinio ugdymo įstaigoje.

Buvo toks incidentas, auklėtoja norėjo, kad visi gultųsi į lovas. O mano dukrytė jau pusę metų nemiega pietų miego. Buvo sutarta su auklėtojom, su viskuo. [...] Aš buvau atnešus daug spalvinimo knygelį, visokių užduotėlių. Taip buvo sutarta, ir dabar staiga ateina nauja auklėtoja ir sako: gulkis. O mano vaikas nėra iš tų, kur pasakei [ir ji darys]. [...] Jei

nepatinka, tai diskusija, [dukra,] matyt, bandė šnekėti, kad ne [neis miegoti]. [...] Žodžiu, finale jinai užsiplieskė, pradėjo verkt, kad su mama viskas suderinta, nes taip ir buvo [...].

Ir jinai [socialinė pedagogė] pasakoja, kad [dukra] iškėlė isteriją, rėkė, verkė. Ir kad jai pasirodė, jos žodžiais tariant, kad vaiko pyktis nukreiptas į save pačią. [Jos taip nuspręsta] per 15 minučių, vieną kartą matant vaiką. Dėl to jinai paėmė ją iš grupės, atsiavedė pas save į kabinetą ir apklausė.

Jinai man sako: „Aš paklausinėjau [mergaitės] ir sužinojau, kad jūs auginate ją viena“. Su tokia šypsena. Sako: „Jūs esat išsiskyrę su [dukros] tėčiu?“ – „Taip, esam išsiskyrę.“ Sako: „Tai kiek laiko?“ Sakau: „Labai seniai. Mes išsiskyrėm, kai dukrytė dar buvo kūdikis.“ – „Tai tėtis turi sukūręs šeimą, taip?“ Sakau: „Kiek aš žinau, šeimos sukūręs neturi, bet turi draugę, nu kiek aš žinau.“ Jinai klausia: „O jūs esate vieniša?“ Atsakau, kad taip. „Tai turit problemų?“ Aš net nežinau, kaip į tai [atsakyti], nieko nesakiau. Aš nežinau, kaip reikėtų atsakyti, jaučiausi pasimetusi, buvau visiškai užpulta. [...] Jinai tada sako man: „[Dukra] sakė, kad jūs dažnai vartojate alkoholį.“

Ir va čia mane išmušė... Tas jausmas, kad tiesiog išmušė grindis iš po kojų. Nes dar prieš tai galėjau rasti, už ko užsikabint, kaip paaiškint. O šiuo atveju...

O viešpatie, sakau, o kaip jinai tą pasakė? Aš net nežinojau, kad mano vaikas žino žodį „alkoholis“, nes iš esmės alkoholį vartoju itin retai. Be to, tą pusmetį tiek daug dirbau [ligoninėje], praktiškai kiekvieną dieną. Gal turėdavau kokią vieną laisvą dieną, bet dažniausiai per ją būdavau universitete. Ir dar būdėdavau bent vieną savaitgalio dieną, kiekvieną savaitgalį.

Galvoju, reikia rasti koki įrodymą. Sakau: „Va, čia yra mano darbo [kalendorius], telefone galiu prisijungti prie mūsų sistemos ir parodyti. – Sakau: – Žinokit, aš, net jeigu norėčiau, neturėčiau laiko kada gerti, nes mano darbas protinis. Mano darbas matomas, mane mato kolegos, mane mato pacientai. Be to, sakau, kiekvieną rytą atvedu dukrytę, jūs mane matote. Manęs tikrai nematėt nei pagiringos, nei išgėrusios.“

Ta prasme pradėjau nuo tokio įrodymų lygmens. Tai [socialinė pedagogė] žiūri į mane, šypsosi, ir aš matau, kad [jai] tas pats, ką aš pasakysiu. Ir pasijutau labai blogai. Supratau, kad neįsivaizduoju, kaip man dabar apsiginti: kad ir ką pasakyčiau, ji vis tiek mane laikys asocialia alkoholike, vieniša mama. Nu taip, aš vieniša mama, bet aš nesu asociali, nesu alkoholike, turiu gerą darbą, uždirbu pakankamai, užimu pakankamai gerą poziciją visuomenėje.

Ir supratau, kad neturiu „ginklų“. [...] Pasijutau tiek blogai, nežinojau, ko griebtis, nežinojau, ką kviestis, kad padėtų. Ir nors paprastai to nedarau, tikriausiai gal nėra garbinga, bet kaip „ginklą“ pasiėmiau savo poziciją. Pasakiau, kad nesutinku. Kad ji neturi įrodymų. Kad aš esu gydytoja vienoje iš geriausių ligoninių. Kad jau dešimt metų ten dirbu ir visą laiką didesniu negu viso etato krūviu, reiškia, esu matoma. Neturėjau nė vienos pravaikštos dėl to, kad būčiau neatvykusi į darbą arba kad būčiau atvykusi išgėrus. Sakau: jeigu turėčiau problemų su alkoholiu, jūs nemanot, kad kas nors jau būtų

pastebėjęs? Ir pradėjau sakyti, kas aš, kad dėstau universitete, kad esu dėstytoja. Kad aš mokslų daktarė, kad aš – dviejų labai aukšto citavimo indekso mokslinių žurnalų Euro-poje recenzentė. Ir sakau: pasakykit, kaip su tuo suderinamas alkoholis, nes aš nežinau.

Ir kai pradėjau tiesiog demonstruoti savo galią ir vardinti savo pasiekimus ir poziciją, tada pajutau, kad galiu pasiekti [teisybę]. Tada taip mažėjo jos šypsena, po biškį traukėsi nuo veido, tokia, žinot, ironiška šypsena. [...]

Pajutau, kad tapau stipresnė pokalbyje, stipresnė, nei prieš tai buvau. [...]

Mes išsiskyrėm. Man po to pokalbio drebėjo kojos, [...] taip blogai buvo. Jaučiausi apkaltinta labai neteisingai. Netgi pasiūliau jai, sakau: „Jeigu jūs turite abejonių dėl manęs, dėl alkoholizmo, tai mes galim nuvažiuoti į ligoninę, kur yra lėtinio alkoholizmo ‘markė’ – tokie tyrimai kraujo. [...] Tai važiuojam į ligoninę ir padarysiu.“ – „Ne, tai nereikia, tai nereikia, čia ne mano darbas.“

Jaučiausi apkaltinta, nežinojau, kaip išeiti iš tos situacijos. Iš tiesų buvo labai baisu, kad kamantinėja, tarkuoja mano vaiką, kad mane taip kaltina. Buvo labai baisu, ką toliau darys. Jeigu paskleis gandus tarp auklėtojų, į mano vaiką bus kitaip žiūrima, ji galbūt bus pozicionuojama kitaip. [...] Tiesiog išvažiavau drebėdama. [...] Gėda buvo, beprotiškai gėda, kad mane apkaltino. Net neturiu, kaip išsiteisinti. Ir gėda, kad man taip nutiko. Kad mane čia kviečiasi ir kalba, ir kaltina tokiais baisiais dalykais.

Jautrus pasakojimas liudija institucinio smurto atvejį: smurtine galia naudojasi darbuotoja, kurios pareiga turėtų būti padėti vaikams ir jų šeimoms. Svarbu atkreipti dėmesį į platesnį kontekstą: pateikėja buvo ugdymo įstaigos tėvų komiteto narė, užstojo kitus tėvus įsiplieskus konfliktui su auklėtoja. Pokalbio situacija jai paliko įspūdį, kad analogiškas spaudimas nebūtų taikomas moteriai, turinčiai partnerį, galintį ją apginti, liudyti ar užstoti. Pasakojime socialinė darbuotoja taip ir pradeda pokalbį – nuo klausimų apie vyro nebuvimą.

Pagal Johaną Galtungą, pateikusį institucinio smurto apibrėžimą, tai būtų atvejis, kai spaudimo priemonės naudojamos kaip internalizuota represinė struktūra, todėl asmeninis smurtas tampa ne tik institucinių normų, bet ir asmens internalizuotų normų išraiška (1969: 180). Kitaip tariant, siekdama asmeninių tikslų – parodyti galią, socialinė darbuotoja pasitelkė tiek turimas institucines priemones, tiek savo mintyse įsišaknijusius stereotipus (apie vienišas, asocialiomis, alkoholikėmis laikomas motinas, neturinčias partnerių).

Pažvelkime į naratyvinę pasakojimo struktūrą:

1. Nauja auklėtoja ir pasikeitusios taisyklės: „Norėjo, kad visi gultųsi į lovas“;
2. Vaiko pasipriešinimas: „Ji užsiplieskė, pradėjo verkt“;
3. Vaiko apklausa: „Atsivedė pas save į kabinetą“;
4. Mamos apklausimas: „Auginate ją viena“, „jūs išsiskyrė“, „tėtis sukūręs šeimą“, „jūs vieniša“;

5. Kaltinimai mamai: „Dažnai vartojate alkoholį“;
6. Mamos gynyba: „Darbo kalendorius“, „esu matoma“, „kiekvieną rytą atvedu dukrytę“;
7. Mamos galios demonstravimas: „vardint savo pasiekimus ir poziciją“;
8. Darbuotojos atsitraukimas: „Tai nereikia“;
9. Smurto stigma: „Buvo baisu“, „beprotiškai gėda“.

Pasakojimo įvykių kulminacija tampa moters siekis apsiginti; naratyvinės struktūros atžvilgiu, tai atitinka atliktį, arba lemiąmąjį išbandymą. Ši kova vyksta komunikacijos plotmėje, kurią A. J. Greimas apibrėžia tiesosakos terminu – kaip kalbos ir tiesos sąveiką žodiniame diskurse. Pagal tiesosakos apibrėžimą, „tiesos klausimas, perkeltas į sakytojo ir sakymo adresato instanciją, siejamas su darymo, kad atrodytų tikra, strategija, kai vieno partnerio įtikinėjimo veiksmui (darymui, kad būtų tikima) turi atitikti kito partnerio interpretacinis veiksmas (tikėjimas teisingumu)“ [16]. Tokiam įtikinėjimo veiksmui pateikėja pasitelkia socialinį statusą. Ir, nepasiteisinus gynybai argumentais („žiūri į mane, šypsosi ir aš matau, kad [jai] tas pats, ką aš pasakysiu“), tikslą pasiekti padeda galios demonstravimas (pareigos, darbovietės, pasiekimai). Loginiai argumentai (gr. *logos*) ar apeliacija į empatiją (gr. *pathos*) buvo bevaisiai, padėjo tik autoriteto svoris (gr. *ethos*; Garver 1994: 53).

Dar svarbu atkreipti dėmesį į pasakojimo kūniškumą. Konfliktas prasideda nesutarus dėl labai kūniško poreikio – miego, itin jautraus poreikio, susijusio su saugumu ir pasitikėjimu. Pašnekovės nupasakota reakcija į socialinės darbuotojos klausimus įtvirtina kūno nestabilumo temą: „mane išmušė“, „išmušė grindis iš po kojų“, „[nebebuvo] už ko užsikabinti“, „pasijutau tiek blogai“, „man kojos drebėjo“, „išvažiavau drebėdama“. Tokį tarsi susirgusio kūno pojūtį pokalbininkė ne tiesioginė, bet perkeltine prasme viliasi „išgydyti“ – būti išteisinta ligoninėje.

Nepatogaus savojo kūno pojūtis kyla, kai žmogui primetamas kitoks „aš“ – šiuo atveju svetima, atgrasi alkoholikės vienišos motinos tapatybė. Pašnekovė taip ir įvardija: „Man gėda, kad man taip nutiko.“ Tačiau gėdos jausmas kyla ne dėl realaus poelgio, o dėl tokio poelgio regimybės kito žmogaus akyse. Fenomenologinėje filosofijoje „intersubjektyvumo plotmė atsiveria per įvairialypes kitybės patirtis“ (Večerskis 2009: 13), todėl ir kūno svetimumo, dismorfijos, būseną nutolinama kaip „kitas“. Šis „kitas“ tarsi ištinka kaip nepažinus, nepasiekiamas ir nepaveikiamas – esantis už komunikacijos ribų. Vis dėlto „kito“ žiūros taškas daro poveikį: kūniškai žeidžia suvokiantįjį „aš“, sujaukia tapatybės suvokimą, verčia pasakotoją jaustis gėdingą, svetimą, įkalintą savame, tik itin blogai besijaučiančiame kūne.

Šis liudijimas rodo, kaip žeidžia visuomenėje ir bendruomenėje cirkuliuojantys, kartais net vien numanomi stereotipai – jie veikia kaip traumuojanti, smurtinė patirtis kūniškoje plotmėje, o juk būtent kūnu žmogus patiria pasaulį. Joks refleksyvus veiksmas, kritinis vertinimas, loginis atsiribojimas nepadeda to išvengti.

APIBENDRINIMAS

Minėtasis D. J. Schneideris ir kiti stereotipus analizuojantys teoretikai nurodo vieną bendrą jų bruožą: stereotipai gajūs, nes jie reikalingi visuomenei, atlieka joje tam tikras funkcijas. Stereotipizuojantis mąstymas leidžia brėžti skirtį tarp „aš“ ir „kitas“, neskatina keisti įsisenėjusių nuostatų, dar blogiau – eliminuoja visuomenės bendrai ir jos narių atskirai kaltę, kad daroma ne viskas, kas įmanoma, siekiant palengvinti vienišų mamų dalią.

Stereotipai, susiję su vienišų mamų asmenybės bruožais ir tariamu neatsakingumu, kaltę ir atsakomybę dėl patiriamų sunkumų perkelia nuo visuomenės ar sistemos pačioms motinoms. Stereotipai, esą jos profesiskai nesėkmingos, trukdo sąžiningai konkuruoti dėl darbo vietų. Finansiniai ir ekonominiai stereotipai leidžia nesirūpinti papildoma parama mamoms. Stereotipai, esą vienišos mamos daro visuomenei moralinę žalą, padeda pagrįsti ir išlaikyti tradiciniais vadinamų šeimos modelių ar vertybių *status quo*. Stereotipinis mąstymas atmeta vienišas mamas kaip netinkamas romantines partneres, bet tuo pat metu eliminuoja jas iš draugų ratų kaip konkurencinę grėsmę. Stereotipai, esą jos neturi tinkamų motinystės gebėjimų, gali numušti norą stengtis būti kuo geresne mama, o kartais jie net tampa galios, bauginimo, susidorojimo priemone.

Matome, kad stereotipizavimas veikia dvejopai. Viena vertus, stereotipai dažnai nesusimąstant artikuliuojami ir paleidžiami į viešumą, ypač siekiant sudominti, šokiruoti skaitytojus, gauti daugiau paspaudimų interneto svetainėse. Kita vertus, tie patys stereotipai tampa asmeninių santykių, pokalbių dalimi ir stipriai traumuoja žmones – ypač vienišas mamas bei jų vaikus.

Mano surinkti pasakojimai atskleidė, kaip medijose tiražuojami stereotipai veikia kalbintų moterų gyvenimą. Stereotipai, susiję su vienišų mamų asmenybės bruožais ir tariamu neatsakingumu, formuoja išankstines nuostatas, primeta kaltę, priskiria ją moteriai. Finansiniai ir ekonominiai stereotipai stigmatizuoja paramos poreikį ir gavimą, apsunkina galimybę paprašyti pagalbos ir net pateikti dokumentus. Stereotipai, susiję su tariama moraline žala visuomenei, mažina socialinį draugų ir artimųjų ratą, keičia asmeninius santykius. Su profesine ir darbo aplinka susiję stereotipai koreguoja, iškreipia pripažinimo, įvertinimo procesą, apsunkina galimybę įsidarbinti ar gauti deramą atlygį. Stereotipai, susiję su romantiniais santykiais, ne tik komplikuoja naujų partnerių paieškas, bet ir didina seksualinio ar fizinio smurto riziką. Stereotipai, susiję su motinystės gebėjimais, skaudžiai veikia ne tik moteris, bet ir vaikus – jie taip pat tampa išankstinių negatyvių nuostatų, net institucinių galios žaidimų taikiniu.

Čia verta paminėti, kad visuomenės požiūrį iškreipia net skelbiami tyrimai apie vaikų, kuriuos augina vieniši tėvai (dažniausiai mamos), patiriamus sunkumus. Visų pirma, tokie vaikai vadinami augančiais „su mama“ – taip visi rizikos veiksniai

susiejami tik su motina. Be to, ignoruojama, kodėl vaikas gyvena vieno suaugusiojo šeimoje, kaip ir faktas, kad tam tikrais atvejais taip gyventi palankiau pačiam vaikui. Apie tai rašo Kersis Chavda ir Vinyas Nisarga, ragindami net moksliniuose tyrimuose išryškinti teigiamus aspektus ir apsauginius veiksnius (2023).

Svarbu atkreipti dėmesį, kad stereotipai tarpusavyje sąveikauja, vienas kitą palaiko: jei moteris laikoma bloga mama, negebančia auklėti, ji dažnai bus vertinama ir kaip prasta partnerė ar darbuotoja. Jei manoma, kad ji kenkia visuomenei, nes paneigia branduolinės šeimos kaip vienintelės teisingos idėją, jos atsakomybei be pagrindo primetama ir finansinė našta, įvairios kitos problemos. Jei pabrėžiami asmenybės ar moraliniai trūkumai, ieškoma jų įrodymų visose gyvenimo srityse – romantinių santykių, vaikų auginimo, darbe ir bendruomenėje.

Siekiant keisti įsišaknijusias išankstines nuostatas ir stereotipus, verta skatinti sąmoningumą ir atsakomybę – visų pirma žurnalistų, medijų turinio kūrėjų ir net tyrėjų, kritiškai įvertinti, kaip skelbiamas turinys gali veikti viešąją nuomonę. Visuomenei dar teks nueiti ilgą kelią link lyčių lygybės, nediskriminacijos ir žmogaus teisių bei pagarbos principu grįsto požiūrio į švietimą, socialinę apsaugą bei šeimos politiką. Šiame kelyje svarbiausia elgtis atidžiai ir nuolat klausti savęs, ar mano poelgis, paskelbta žinia, pokalbis prisidėjo prie to, kad vienišų mamų gyvenimas taptų lengvesnis.

INTERNETO ŠALTINIAI

- [1] „KANTARMetrix interneto auditorijos tyrimo rezultatai 2025 m.“, *Kantar*, 2025 m. vasario 12 d. (<https://www.kantar.lt/lt/news/kantarmetrix-interneto-auditorijos-tyrimo-rezultatai-2025-m-/>).
- [2] Inga Saukienė. „Septynių mėnesių mergytę iš girtaujančios mamos teko atimti apgaulės būdu“, *15min*, 2016 m. spalio 15 d. (<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/septyniu-menesisu-mergyte-is-girtaujancios-mamos-teko-paimti-apgaules-budu-56-696221>).
- [3] Naujienų portalas tv3.lt. „‘Super mamytės’ jos nekenčia: vieniša mama pasmerkta dėl to, kad puikiai atrodo“, *TV3*, 2021 m. vasario 28 d. (<https://www.tv3.lt/naujiena/zmones/super-mamytes-jos-nekenčia-vienisa-mama-pasmerkta-del-to-kad-puikiai-atrodo-n1083305>).
- [4] Rūta Lapė. „Visuomenėje – generalinė direktorė, namuose – vieniša mama: kodėl Kristina Meidė paliko verslo pasaulį?“, *Delfi*, 2022 m. balandžio 13 d. (<https://www.delfi.lt/veidai/kasdienybes-herojai/visuomeneje-generaline-direktore-namuose-vienisa-mama-kodel-kristina-meide-paliko-verslo-pasauli-89951549>).
- [5] Laura Bulvydė. „Šiuolaikinės Pelenės istorija: vieniša mama tuo metu gyvenusi tik iš pašalpos, šiandien – pavydėtinos karjeros kūrėja“, *Lrytas*, 2023 m. rugsėjo 24 d. (<https://www.lrytas.lt/stilius/atvirai/2023/09/24/news/siuolaikines-pelenes-istorija-vienisa-mama-tuo-metu-gyvenusi-tik-is-pasalpos-siandien-pavydetinos-karjeros-kureja-28443603>).
- [6] Jogintė Užsienyūtė-Četkauskienė. „Vieniša motina po Užimtumo tarnybos skambučio pratrūko: verkiau balsu“, *Delfi*, 2025 m. vasario 22 d. (<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/vienisa-motina-po-uzimtumo-tarnybos-skambucio-pratruko-verkiau-balsu-120087705>).
- [7] Lrytas.lt, „Vieniša mama nebežino, ko imtis: būti „socialine erke“ labiau apsimoka“, *Lrytas*, 2017 m. balandžio 26 d. (<https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2017/04/26/news/vienisa-mama-nebezino-ko-imtis-buti-socialine-erke-labiau-apsimoka-946740>).

- [8] Lrytas. „Lengvu darbu susiviliojusi vieniša mama pakliuvo į spąstus: suprato tik prisistačius policijos pareigūnams“, *Lrytas*, 2024 m. kovo 26 d. (<https://www.lrytas.lt/verslas/mano-pini-gai/2024/03/26/news/lengvu-darbu-susiviliojusi-vienisa-mama-pakliuvo-i-spastus-suprato-tik-prisistacius-policijos-pareigunams-31066556>).
- [9] Naujienų portalas tv3.lt. „Vieniša mama metė darbą ir tapo filmų suaugusiems žvaigžde: atskleidė, kas paskatino ryžtis šiam žingsniui“, *TV3*, 2022 m. lapkričio 6 d. (<https://www.tv3.lt/naujiena/zmones/vienisa-mama-mete-darba-ir-tapo-filmu-suaugusiems-zvaigzde-atskleide-kas-paskatino-ryztis-siam-zingsniui-n1199172>).
- [10] Gintarė Kairytė. „Vieniša mama su mažyle liko be namų: stovėjo ir žiūrėjo, kaip ugnis ryja ir kaimynų namą“, *Lrytas*, 2024 m. balandžio 5 d. (<https://www.lrytas.lt/gyvenimo-budas/likimai/2019/04/05/news/vienisa-mama-su-mazyle-liko-be-namu-stovejo-ir-ziurejo-kaip-ugnis-ryja-ir-kaimynu-nama-9861326>).
- [11] Raimonda Mikalčiūtė-Urbonė. „Vieniša mama ieško normalaus vyro: Gerda papasakojo apie patirtis pažinčių svetainėse“, *15min*, 2024 m. birželio 1 d. (<https://www.15min.lt/gyvenimas/naujiena/pokalbiai/vienisa-mama-apie-nusivylima-tinder-netiketumus-suaugusiems-skirtose-pazinciu-svetainese-ir-draugiska-seksa-1040-2249960>).
- [12] Delfi. „Vieniša mama Monika Dirsyte apie šiuolaikinius pasimatymus: pilna susireikšminusių savimylų vyrų“, *Delfi*, 2025 m. vasario 10 d. (<https://www.delfi.lt/veidai/kasdienybes-herojai/vienisa-mama-monika-dirsyte-apie-siuolaikinius-pasimatymus-pilna-susireikšminusiu-savimylu-vyru-120084828>).
- [13] Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba. „Vieniša mama dalijasi, kaip vėl sutaria su paaugliu sūnumi: prieš tai vaikas pabėgo savaitei“, *Lrytas*, 2023 m. balandžio 25 d. (<https://lrytas.lt/tevams/vaikai/2023/04/25/news/vienisa-mama-dalijasi-kaip-vel-sutaria-su-paaugliu-sunumi-pries-tai-vaikas-pabego-savaitei-26838163>).
- [14] Toma Miknevičienė. „Grasinančio laiško iš kaimynų sulaukusi vieniša mama išsigando: ar dabar iš manęs atims vaikus?“, *Delfi*, 2021 m. gruodžio 15 d. (<https://www.delfi.lt/seima/istorijos/grasinanacio-laisko-is-kaimynu-sulaukusi-vienisa-mama-issigando-ar-dabar-is-manes-atims-vaikus-88958883>).
- [15] Kristina Pocyte-Medute. „Vieniša mama prašo dar ilgesnių mokslo metų: kodėl reikia rinktis tarp darbo, pašalpos ir vaiko“, *Delfi*, 2018 m. birželio 26 d. (<https://www.delfi.lt/projektai/studijos2018/vienisa-mama-praso-dar-ilgesniu-mokslo-metu-kodel-reikia-rinktis-tarp-darbo-pasalpos-ir-vaiko-78353971>).
- [16] Kęstutis Nastopka. „Tiesosaka“, in: *Avantekstas. Lietuviškų literatūros mokslo terminų žodynas* (<http://www.avantekstas.flf.vu.lt/lt/tiesosaka>).

LITERATŪRA

- Aginskaitė Simona, Donauskaitė Džina 2017. „Tarp skurdo ir sporto pasiekimų: neįgalių žmonių įvaizdis Lietuvos žiniasklaidoje“, *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai* 20 (2), p. 75–97.
- Behnke Elizabeth 2010a. “The Socially Shaped Body and the Critique of Corporeal Experience”, in: *Sartre on the Body*, edited by Katherine J. Morris, Dordrecht: Springer, p. 231–255.
- Behnke Elizabeth 2010b. “Phenomenologist at Work”, *Santalka* 18, p. 6–16.
- Benveniste Émile 1997. “Gift and Exchange in the Indo-European Vocabulary”, transl. Mary Elisabeth Meek, in: *The Logic of the Gift: Toward an Ethic of Generosity*, edited by Alan D. Schrift, New York–London: Routledge, p. 33–44.
- Benveniste Émile 2018. “Gift and Exchange”, *Brewminate* (<https://brewminate.com/giving-and-taking-in-indo-european-society/>).
- Blaker Nancy, Rompa Irene, Dessing Inge H., Vriend Anne F., Herschberg Channah, Van Vugt Mark 2013. “The Height Leadership Advantage in Men and Women: Testing Evolutionary Psychology

- Predictions About the Perceptions of Tall Leaders”, *Group Processes & Intergroup Relations* 16 (1), p. 1–11.
- Certeau Michel de 1990. *L'invention du quotidien 1: Arts de faire*, Paris: Gallimard.
- Certeau Michel de, Giard Luce, Mayol Pierre 1998. *The Practice of Everyday Life*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Chavda Kersi, Nisarga Vinyas 2023. “Single Parenting: Impact on Child’s Development”, *Journal of Indian Association for Child and Adolescent Mental Health* 19 (1), p. 14–20.
- Cole Norma 2016. “Clinical Implications of a Phenomenological Study: Being Regarded as a Threat while Attempting to Do One’s Best”, *Indo-Pacific Journal of Phenomenology* 16 (1), p. 1–14.
- Čepytė Kornelija 2019. “Food Parcels are the Gift From Our Organization: Food and Social Relationships in a Lithuanian NGO”: magistro darbas, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas (<https://www.vdu.lt/cris/entities/etd/e81863f9-6aac-410f-8c2f-348687996c11>).
- Díaz Rodrigo, Tappolet Christine 2025. “Reasons for Fear: Against the Reactive Theory of Emotion”, in: *The Philosophy of Fear: Historical and Interdisciplinary Approaches*, edited by Amy Harbin, New York: Bloomsbury Academic, p. 1–19 (https://www.researchgate.net/publication/382488710_Reasons_for_Fear_Against_the_Reactive_Theory_of_Emotion).
- Freeman Lauren 2017. “Embodied Harm: A Phenomenological Engagement with Stereotype Threat”, *Human Studies* 40 (4), p. 637–662.
- Fuchs Thomas 2002. “The Phenomenology of Shame, Guilt and the Body in Body Dysmorphic Disorder and Depression”, *Journal of Phenomenological Psychology* 33, p. 223–243.
- Gallagher Shaun 2020. “Phenomenology of Agency and the Cognitive Sciences”, in: *The Routledge Handbook of the Phenomenology of Agency*, edited by C. Erhard & T. Keiling, London: Routledge, p. 334–348 (<https://hdl.handle.net/10779/uow.27779103.v1>).
- Galtung Johan 1969. “Violence, Peace, and Peace Research”, *Journal of Peace Research* 6 (3), p. 167–191.
- Garver Eugene 1994. *Aristotle’s Rhetoric: An Art of Character*, Chicago: University of Chicago Press.
- Giroud Jean-Claude, Panier Louis 1991. „Semiotika. Diskurso analizės teorija“, iš prancūzų k. vertė D. Vaitkevičiūtė ir S. Žukas, *Baltos lankos* 1, p. 119–162.
- Jonutytė Jurga 2011. *Tradicijos sūkavokos kaita*, Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Jonutytė Jurga 2017. „Tapatumas be stokos: trijų atminties vaizdinių apmąstymas“, *Tautosakos darbai* 53, p. 31–46.
- Jonutytė Jurga 2025. *Sniego spalva per balta. Norma ir galia sakytiniuose gyvenimo pasakojimuose*, Vilnius: Hubris.
- Jonutytė Jurga, Šmitienė Giedrė 2021. *Gyvatės kojos. Negalios samprata gyvenimo pasakojimuose*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Patty Mirell 2025. “The Silent Erosion A Phenomenological Inquiry into Jealousy and Relational Disintegration”, *SSRN* (<https://ssrn.com/abstract=5252155>).
- Schneider David J. 2004. *The Psychology of Stereotyping*, New York: Guilford Press.
- Sundar S. Shyam, Snyder Eugene Cho, Liao Mengqi, Yin Junjun, Wang Jinping, Chi Guangqing 2025. “Sharing without clicking on news in social media”, *Nature Human Behaviour* 9, p. 156–168.
- Šmitienė Giedrė 2000. „Palankumo laikysena“, *Tautosakos darbai* 12 (19), p. 179–188.
- Šmitienė Giedrė 2014. „Neakivaizdinis pokalbis su Maurice’u Merleau-Ponty. Tradicinės kultūros tyrimas juslinio suvokimo plotmėje“, *Tautosakos darbai* 47, p. 15–42.
- Šmitienė Giedrė 2017. „Man visa lengva: etnografinis sąmonės tyrimas“, *Tautosakos darbai* 53, p. 62–93.
- Šmitienė Giedrė 2018. „Paprasti laiškai: kontekstinio tyrimo metodika“, *Tautosakos darbai* 55, p. 134–154.
- Večerskis Donatas 2009. *Intersubjektyvumo ir kūniškumo plotmių sankirta. Fenomenologinė perspektyva: daktaro disertacija*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas (<https://hdl.handle.net/20.500.12259/122355>).